

HEINRICH BÖLL STIFTUNG

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Προσεγγίζοντας την κοινότητα του 21ου αιώνα

Η συζήτηση για την ανθρώπινη εξέλιξη είναι άμεσα συνυφασμένη με την έννοια της κοινότητας. Διαχρονικά οι κοινωνίες εξελίσσονται μέσα από τη συνεργασία και την αλληλοβοήθεια. Είναι ακριβώς οι κοινότητες των ανθρώπων στις διάφορες μορφές και εκδοχές τους, οι «τόποι» συνάντησης και συνεργασίας των ανθρώπων και ταυτόχρονα τα περιβάλλοντα γένεσης νέων ιδεών και πρακτικών. Σε αυτό το πλαίσιο άλλωστε παρατηρούμε στη διεθνή βιβλιογραφία τον κεντρικό ρόλο που κατέχει η έννοια της κοινότητας σε πολλά και διαφορετικά πεδία: στην υγεία, στην εκπαίδευση, στον πολιτισμό, στους οργανισμούς, στο επιχειρείν και στο κοινωνικό επιχειρείν. Η αλληλοβοήθεια και η συνεργασία στο πλαίσιο των δημιουργούμενων κοινοτήτων αποτελούν βασικές κινητήριες δυνάμεις για την κοινωνική εξέλιξη. Τι εννοούμε όμως με τον όρο κοινότητα, ειδικά στην παρούσα χρονική στιγμή των ραγδαίων αλλαγών και μεταβολών;

ΠΙΣΤΩΣΕΙΣ ΕΙΚΟΝΑΣ

Προσεγγίζοντας την έννοια της κοινότητας από κοινωνικο-ψυχολογική οπτική

Με τον όρο κοινότητα ουσιαστικά αναφερόμαστε σε μια ομάδα ζώντων υποκειμένων τα οποία έχουν μια αίσθηση δεσμού μεταξύ τους λόγω κοινών στάσεων, αντιλήψεων, εμπειριών, στόχων ή άλλων κοινών πεδίων ενδιαφέροντος. Οι κοινότητες στη σύγχρονη εποχή μπορεί να ορίζονται χωρικά, όπως για παράδειγμα η γειτονιά, το χωριό ή η πόλη, ωστόσο η χωρική προσέγγιση της κοινότητας δεν είναι μονόδρομος, καθώς σήμερα έχουμε πολλές κοινότητες γύρω από επαγγέλματα, δεξιότητες, αλλά και γύρω από πολιτικούς, πολιτισμικούς ή πνευματικούς προσανατολισμούς. Σε αυτές τις κοινότητες, όπως επίσης στις κοινότητες που αναπτύσσονται αποκλειστικά διαδικτυακά, η τοπικότητα δεν αποτελεί βασικό χαρακτηριστικό.

Ενώ λοιπόν η έννοια της κοινότητας όσο προχωράμε στον 21ο αιώνα μεταβάλλεται και διευρύνεται, τα βασικά χαρακτηριστικά που προσδιορίζουν την αίσθηση της κοινότητας φαίνεται ότι είναι παρόντα στις διαφορετικές μορφές κοινοτήτων που σήμερα γνωρίζουμε. Πιο συγκεκριμένα, η αί-

σθηση του ανήκειν που βιώνουν τα μέλη μιας κοινότητας, η επιρροή που ασκεί η κοινότητα στις ζωές των μελών της, ο συναισθηματικός δεσμός μεταξύ των μελών και η κάλυψη των αναγκών τους, αποτελούν βασικές διαστάσεις της έννοιας της κοινότητας. Σύμφωνα με την Κοινωνική Ψυχολογία, μια λειτουργική κοινότητα με τα παραπάνω χαρακτηριστικά συμβάλλει σημαντικά στην υγεία και στην ποιότητα ζωής. Υπό αυτό το πρίσμα άλλωστε μπορεί να γίνει κατανοητή η σημαντική δυναμική των ομάδων αυτοβοήθειας/ αλληλοβοήθειας για την υπέρβαση διαφόρων προβλημάτων υγείας ή ψυχοκοινωνικών προβλημάτων. Πρόκειται για κοινότητες ομοτίμων, που μέσα από την ανάπτυξη σχέσεων αλληλοϋποστήριξης, αξιοποίηση της βιωματικής τους γνώσης, δημιουργίας κοινωνικών δικτύων και γενικότερα ενίσχυσης του κοινωνικού τους κεφαλαίου, αποτελούν σημαντικές πηγές λήψης βοήθειας για διάφορα ζητήματα.

Επίσης οι έννοιες της αλληλοβοήθειας και της αλληλεγγύης, και η ενίσχυση -μέσω αυτών- του κοινωνικού κεφαλαίου των μελών μιας κοινότητας, αποτελούν την προστιθέμενη αξία των κοινοτήτων και πέρα από το πεδίο της υγείας και των ψυχοκοινωνικών προβλημάτων. Κοινότητες οι οποίες βασίζονται σε ουσιαστικές σχέσεις αλληλοβοήθειας χαρακτηρίζονται από βιωσιμότητα και αποτελεσματικότητα όσον αφορά τους στόχους που θέτουν. Υπό αυτό το πρίσμα παρατηρούμε, για παράδειγμα, την αυξανόμενη ενασχόληση με την ενίσχυση της αίσθησης της κοινότητας σε επιχειρηματικά περιβάλλοντα. Ειδικά στο πεδίο της Κοινωνικής Αλληλέγγυας Οικονομίας η έννοια της κοινότητας και των σχέσεων αλληλοβοήθειας και αλληλεγγύης μεταξύ των μελών συντελούν σημαντικά στη βιωσιμότητα των επιχειρημάτων του πεδίου.

Οι κριτικές προσεγγίσεις των κοινωνικών επιστημών και ειδικότερα της Κοινωνικής και της Κοινωνικής Ψυχολογίας, αλλά και της Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και της Κοινωνικής Λαογραφίας, αναδεικνύουν τη σημασία της μελέτης των κοινοτήτων εντός των εκάστοτε ιστορικών, κοινωνικοπολιτικών, οικονομικών και πολιτισμικών πλαισίων στα οποία ανήκουν. Η αποπλαισιωμένη θέαση της κοινότητας, από τα πλαίσια στα οποία αναπτύσσεται, οδηγεί σε στρεβλή κατανόηση του δυναμικού της, των προοπτικών της, αλλά και της ίδιας της υπόστασής της. Οδηγεί συχνά σε μια εξιδανικευμένη οπτική του τι συνιστά κοινότητα και συνήθως συνδέεται αποκλειστικά με παραδοσιακές μορφές κοινοτικής οργάνωσης, τοπικά οριζόμενες, με ανυπαρξία πολλές φορές παραγωγικής βάσης. Η ύπαρξη όμως οικονομικής και παραγωγικής δραστηριότητας αποτελεί βασικό συστατικό μιας λειτουργούσας κοινότητας, όπως άλλωστε γνωρίζουμε και από τις παραδοσιακές κοινότητες του παρελθόντος. Μια άλλη σημαντική στρέβλωση που προκύπτει συχνά από την αποπλαισιωμένη θέαση της κοινότητας είναι η αδυναμία κατανόησης των νέων μορφών κοινοτικής οργάνωσης που δεν έχουν το χαρακτηριστικό της τοπικότητας ή είναι πλήρως διαδικτυακές.

Οι αναδυόμενες προκλήσεις

Η παραδοχή της διεύρυνσης και μεταβολής της έννοιας της κοινότητας σε ένα περιβάλλον διαρκών και έντονων αλλαγών στην κοινωνική οργάνωση αναδεικνύει μια σειρά προκλήσεων και ανοικτών ερωτημάτων. Βασικές προκλήσεις και ανοικτά ερωτήματα είναι μεταξύ των άλλων τα εξής:

- Ποια η σημαντικότητα της κοινοτικής συγκρότησης και λειτουργίας στο σύγχρονο κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο;
- Τα μέλη των κοινοτήτων, που δεν προσδιορίζονται χωρικά και με βάση την τοπικότητα, έχουν παρόμοια δέσμευση στις κοινότητές τους;
- Πώς γίνονται κατανοητές οι κοινότητες που αναπτύσσονται σε διαδικτυακά περιβάλλοντα ή λειτουργούν σε υβριδική μορφή από όσους/ες δεν συμμετέχουν σε αυτές; Αναγνωρίζεται σε αυτές τις μορφές κοινωνικής οργάνωσης η ταυτότητα της κοινότητας;

- Πώς μπορούν να συνδεθούν οι νέες μορφές κοινοτικής οργάνωσης με παραδοσιακές μορφές κοινοτικής οργάνωσης; Πώς μπορεί, για παράδειγμα, μια νεοσύστατη κοινότητα ψηφιακών νομάδων, η οποία αναπτύσσεται σε μια ημιορεινή περιοχή της χώρας, να συνδεθεί οργανικά και λειτουργικά με την τοπική κοινότητα και να δημιουργηθεί μια διαφορετική κοινοτική οργάνωση;
- Μπορούν, και αν ναι με ποιον τρόπο, να αποτελέσουν πολλές από τις σύγχρονες μορφές κοινοτικής οργάνωσης μέρη ευρύτερων κοινοτικών μορφωμάτων;

Το ζητούμενο των βιώσιμων και λειτουργικών κοινοτήτων στον 21ο αιώνα

Η ενασχόληση με τις προαναφερθείσες προκλήσεις δημιουργεί ένα πεδίο παραγωγικής συζήτησης και δράσης γύρω από το ζήτημα των κοινοτήτων στον 21ο αιώνα και συνδέεται με το βασικό ζήτημα: Υπάρχουν όροι και προϋποθέσεις για να είναι οι κοινότητες βιώσιμες και λειτουργικές και στη σημερινή εποχή; Του ερωτήματος αυτού προηγείται όμως το κατά πόσο η κοινοτική συγκρότηση και λειτουργία παραμένει απαραίτητο συστατικό της κοινωνικής εξέλιξης. Αν το ζητούμενο είναι η εξέλιξη να αφορά το σύνολο της κοινωνίας, τότε η κοινότητα έχει έναν κεντρικό ρόλο.

Η επιστήμη της Κοινοτικής Ψυχολογίας και ειδικότερα τα κριτικά ρεύματα αυτής μας προτείνουν ένα συγκεκριμένο πλαίσιο που οδηγεί σε συμπεριληπτική, λειτουργική και βιώσιμη κοινοτική συγκρότηση. Βασικοί άξονες του προτεινόμενου πλαισίου αποτελούν η συμμετοχή και ο πρωταγωνιστικός ρόλος των άμεσα ενδιαφερομένων, η δημοκρατική λειτουργία, οι σχέσεις αλληλοβοήθειας και αλληλεγγύης ως βασικό χαρακτηριστικό οποιουδήποτε κοινοτικού πλαισίου, η ισότιμη πρόσβαση στους πόρους, η έμφαση στην αποδοχή της διαφορετικότητας, ο σεβασμός στο δικαίωμα του αυτοπροσδιορισμού, η διαφάνεια και η λογοδοσία ως βασικά συστατικά της κοινοτικής λειτουργίας. Κλειδί για την ανάπτυξη των κοινοτήτων αποτελεί η υιοθέτηση αποαποικιακών οπτικών και πρακτικών που θα διευκολύνουν την κάλυψη πραγματικών αναγκών και την αδιαμεσολάβητη δράση των άμεσα ενδιαφερομένων. Η συνθήκη αυτή οδηγεί με τη σειρά της σε σημαντική δέσμευση των εμπλεκόμενων γύρω από τους σκοπούς της κοινότητας και κατά συνέπεια σε μεγαλύτερες πιθανότητες βιώσιμης λειτουργίας.

Η συγκρότηση των κοινοτήτων και οι επιμέρους λειτουργίες τους απαιτούν αρκετές φορές τη συνεργασία με επιστήμονες διαφόρων πεδίων, οι οποίοι συμβάλλουν στην κοινοτική ανάπτυξη. Ο ρόλος αυτών των επιστημόνων και οι πρακτικές τους είναι σημαντικό να εντάσσονται στο προαναφερθέν πλαίσιο, που προτείνεται από την Κοινοτική Ψυχολογία. Η ενδυνάμωση και η χειραφέτηση μιας κοινότητας περνά μέσα από την ενεργό εμπλοκή των μελών της και από την ταυτόχρονη απόρριψη λογικών ανάθεσης επίλυσης των προβλημάτων σε τεχνογνώστες ειδικούς. Οι επιστήμονες που ενδιαφέρονται να δουλέψουν με έναν κοινοτικό προσανατολισμό και να έχουν αναφορά στις κριτικές προσεγγίσεις της κοινότητας οφείλουν να θέτουν υπό αμφισβήτηση παραδοσιακά μοντέλα κοινοτικής παρέμβασης στα οποία έχουν εκπαιδευτεί. Ένα σημαντικό μεθοδολογικό πλαίσιο παρέμβασης προτείνεται από τη Συμμετοχική Έρευνα Δράσης. Πρόκειται για μια μεθοδολογία που διασφαλίζει την ενεργό και σε σημαντικό βαθμό ισότιμη συμμετοχή των άμεσα ενδιαφερομένων σε όλα τα στάδια μιας παρέμβασης: Από την ανάδειξη των αναγκών, τον σχεδιασμό των δράσεων, την υλοποίησή τους, την αξιολόγησή τους και τον επανασχεδιασμό τους. Οποιαδήποτε συζήτηση για την έννοια της κοινότητας και τις πρακτικές ενδυνάμωσής της συμπεριλαμβάνει απαραίτητα και τη συζήτηση γύρω από τα επιστημονικά πεδία που ασχολούνται με το θέμα.

Ένας ελικρινής και χωρίς αγκυλώσεις διεπιστημονικός διάλογος ανάμεσα σε επιστήμες όπως η Κοινωνική και Κοινοτική Ψυχολογία, η Κοινωνιολογία, η Κοινωνική Ανθρωπολογία, η Κοινωνική Λαογραφία, η Ιστορία, οι Πολιτικές Επιστήμες, η Γεωγραφία, η Οικονομία, αλλά και η αξιοποίηση θεωρητικών ρευμάτων όπως οι αποαποικιακές σπουδές, τα Κοινά, η Αποανάπτυξη, είναι βασική

προϋπόθεση για μια ουσιαστική κατανόηση και αξιοποίηση της έννοιας της Κοινότητας στον 21ο αιώνα. Ταυτόχρονα απαιτούνται επιστημολογικές παραδοχές και επιστημονικές πρακτικές που επιτρέπουν τον ισότιμο διάλογο και συμμετοχή των άμεσα εμπλεκομένων στις κοινότητες καθώς και των κοινωνικών και οικολογικών κινημάτων. Η ανάδειξη του Λόγου τους και η τοποθέτησή τους σε ρόλους συνομιλητών και συνδημιουργών των νέων εννοιών και πρακτικών δεν αποτελεί μόνο μια σύννομη με τις προαναφερόμενες κριτικές επιστημονικές προσεγγίσεις πρακτική. Αποτελεί μια βασική προϋπόθεση ουσιαστικής κατανόησης της δυναμικής των κοινοτήτων και αξιοποίησής τους σε ένα διαφορετικό μοντέλο ανάπτυξης, συμπεριληπτικό και κοινωνικά δίκαιο.

Πηγές

Ζαφειρίδης Φ. (2009), *Εξαρτήσεις και κοινωνία. Θεραπευτικές κοινότητες και ομάδες αυτοβοήθειας*, Εκδόσεις Κέδρος

Λαϊνάς, Σ. (2013), *Ψυχοκοινωνικές παρεμβάσεις και αυτοβοήθεια στον τομέα των εξαρτήσεων: το παράδειγμα του Προγράμματος Προαγωγής Αυτοβοήθειας στο ΑΠΘ*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης: Διδακτορική Διατριβή

Μπαϊρακτάρης Κ. (1994), *Ψυχική υγεία και κοινωνική παρέμβαση*, Εναλλακτικές Εκδόσεις

Νιτσιάκος Β. (2016), *Παραδοσιακές κοινωνικές δομές*, Εκδόσεις Ισνάφι (5η έκδοση)

Borkman, T., Munn-Giddings, C., & Boyce, M. (2020), "Self-Help/Mutual Aid Groups and Peer Support: A Literature Review", *Voluntaristics Review*, 5(2-3), 1-219

Kagan, C., Burton, M., Duckett, P., Lawthom, R., & Siddiquee, A. (2019), *Critical community psychology: Critical action and social change*, Routledge

Orford, J. (2008), *Community psychology: Challenges, controversies and emerging consensus*, John Wiley & Sons.

Watkins, M. (2019), *Mutual Accompaniment and the Creation of the Commons*, Yale University Press

7 Φεβρουάριος 2023

by Σωτήρης Λαϊνάς

© **Heinrich-Böll-Stiftung e.V.**

Schumannstraße 8

10117 Berlin

T +49 (30) 285 34-0

F +49 (30) 285 34-109

www.boell.de

info@boell.de